

Vladimir Marković

Samostalni istraživač, Zagreb

Izvorni znanstveni rad/Original scientific paper

15. 12. 2005.

Ključne riječi: *Zadar, arhitektura, 1600., crkva sv. Šimuna*

Key Words: *Zadar, architecture, 1600, the church of st. Šimun*

Autor razmatra povijest izgradnje i arhitektonske osobine dva sakralna prostora namijenjena smještaju škrinje s moćima sv. Šimuna u Zadru: nedovršene crkve sv. Šimuna (prekid izgradnje 1623.) i svetišta crkve sv. Stjepana koja je prilikom postave škrinje i posvećenja sv. Šimunu 1632. godine promijenila titulara.

Na glavnom oltaru Crkve sv. Šimuna u Zadru nalazi se škrinja s tijelom sv. Šimuna, proroka koji je uzeo u naručje tek rođenog, malog Isusa prilikom njegove inicijacije u jeruzalemskom hramu. Izradu škrinje naručila je 1377. godine Elizabeta Kotromanić, žena hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika i kćerka bosanskog bana Stjepana Kotromanića.¹ Ta hrvatska plemkinja narudžbu je povjerila Franji iz Milana, zlataru koji je pedesetak godina živio u Zadru i tu se spominje u mnogim dokumentima od 1359. do 1400. godine. Na reljefima od pozlaćenog lima kojima je obložena velika škrinja, završena krovom poput antičkog sarkofaga, zadarski je zlatar milanskog podrijetla povezo i isprepleo Šimunovu svetačku sudbinu s događajima iz suvremene povijesti – s posjetom kralja Ludovika Zadru i prizorom smrti bana Kotromanića, kojoj je nazočan i sv. Šimun, svečeva čuda i čudotvorne događaje iz Elizabetina života. Tematski program reljefa određen je ozračjem nedavnih i važnih političkih promjena, kada su, zahvaljujući Ludovikovom političkom umijeću, Zadar i ostali dalmatinski gradovi 1358. godine oslobođeni venecijanske vlasti i uključeni u zajednicu Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva.²

Religijski i politički sadržaji predočeni reljefima doprinijeli su osobito štovanju škrinje. Kult sv. Šimuna i briga o škrinji u kojoj se čuvaju ostaci njegova tijela pokazuju se

Škrinja sv. Šimuna i arhitektura u Zadru oko 1600.

i pomnim izborom mjesta na kojem će biti izložena, pa su promjene smještaja škrinje i izgradnja za nju namijenjenih prostora ostavile dubok trag u povijesti zadarske arhitekture. Škrinja je isprva bila smještena u Crkvu sv. Marije Velike, gdje je 1399. započela izgradnja svecu posvećene kapele.³ U Crkvi sv. Marije Velike škrinja je bila sve do 1570. godine, kada se uspostavlja novi sistem utvrđenih zidova grada, pa je odlučeno da se i na strani gradske luke, gdje se crkva nalazila, pojača obrambeni zidni plašt. Stoga je bilo neophodno crkvu srušiti, tako da je ostala sačuvana samo Kapela sv. Roka, podignuta 1508.–1510. godine uz njezin južni brod. Kapeli su zazidana sva tri lučna otvora kojima je bila povezana s crkvom, te su probijena ulazna vrata na pročelnom zidu da bi u njezinu prostoru 1581. bilo pohranjeno tijelo sv. Šimuna.

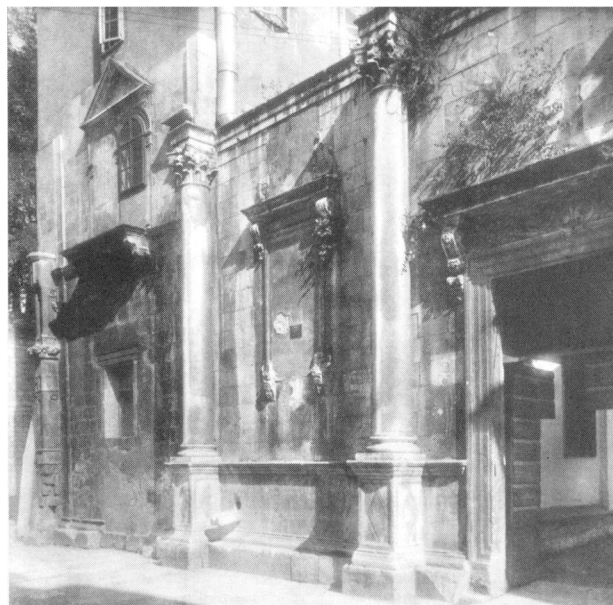
¹ U monografiji *Škrinja sv. Šimuna u Zadru* (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, Otokar Keršovani, Opatija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, Mladost, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, Spektar, Zagreb, Zagreb 1983.) Ivo Petricioli iscrpno obrazlaže povijest nastanka škrinje i njezino značenje te kritički razmatra prethodno objavljenu literaturu o istoj temi.

² Za tematiku reljefa vidi: I. Petricioli, n. dj.

³ Temeljni izvor podataka o škrinji i njezinu smještaju u crkvenim prostorima opsežni je rukopis Lorenza Fondre *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara* iz 1686. godine. Rukopis je objavljen u Zadru 1855.

Zadar, Crkva sv. Šimuna (nedovršena), pročelje nakon restauracije

Zadar, Crkva sv. Šimuna (nedovršena), presnimljeno iz: Č. M. Iveković, *Gradevinski i umetnički spomenici Dalmacije. Zadar* (mapa br. 6). Jadranska straža, Beograd 1928.

Čuvanje svečeva tijela u Kapeli sv. Roka, preuređenoj u samostalno zdanje, bilo je privremeno rješenje, jer je već 1572. godine donesena odluka o izgradnji nove crkve posvećene sv. Šimunu i namijenjene smještaju njegove škrinje. Za brigu o škrinji i izgradnji svečeve crkve gradska je uprava ovlasila – kako je zabilježio Lorenzo Fondra 1686. godine u svome opsežnom rukopisu *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara* – dva zastupnika, zadarske plemiče Julija Grizogona i Tomu Civallelisa koji su “odabrali nacrt za crkvu kod jednog venecijanskog arhitekta”, a da bi smanjili troškove, gradnju i nadzor povjerali su lokalnim majstorima.⁴

Crkvi sv. Šimuna bio je namijenjen prostor neposredno uz Kapelu sv. Roka, u kojoj se nalazila škrinja sa svečevim moćima. Izgradnju crkve pomogao je 1586. godine i venecijanski dužd s pet stotina dukata, ali Komora grada Hvara, koja je trebala isplatiti navedenu sumu, obavezu je izvršila tek 1599. godine. Radovi su potom ozbiljnije uznapredovali, sudeći po natpisu na nadvratniku portala crkve, datiranom 1600. godinom, u kojem se navode i imena već spomenutih zastupnika gradnje. Izgrađeno je samo pročelje do visine

zaključnoga greda i gradilište je potom utihnulo. Tako nedovršeno pročelje bilo je napušteno stoljećima i potom je teško oštećeno u bombardiranju Zadra 1944. godine. Ipak ostalo je dovoljno sačuvanih podataka za nedavnu djelomičnu rekonstrukciju njegova izgleda prije ratnog razaranja, pri čemu su bile od znatne pomoći fotografije koje je prije osamdesetak godina objavio Ćiril Iveković u jednoj od mapa iz serije *Graditeljski i umjetnički spomenici*.⁵

Pročelje je građeno pravilnim krupnim klesancima. Njegovu izduženu pravokutnu plohu na tri polja dijelili su uza zid prislonjeni korintski stupovi podignuti na visoke postamente. Na srednjem širem polju veliki je pravokutni portal plitko raščlanjena, ali masivna okvira, uz gornje mu je uglove sljubljen par snažno istaknutih konzola koje nose ravnu portalnu nadstrešnicu. Na frizu iznad nadvratnika je gusto uvijena ornamentika lišća i cvjetova upletena sa sitnim čovjekolikim i životinjskim figurama. U sredini je

⁴ L. Fondra, n. dj., 179–182.

⁵ Č. M. Iveković, *Graditeljski i umjetnički spomenici: Zadar* (mapa br. 6). Jadranska straža, Beograd, Anton Špol i kom., Beč 1928., tab. 43, 48. Rekonstrukciju pročelja projektirao je i vodio Konzervatorski odjel u Zadru.

Zadar, Crkva sv. Šimuna, medalja s prikazom pročelja nedovršene crkve sv. Šimuna

mali ovalni medaljon, u kojem je reljefno prikazan sv. Krševan, zaštitnik grada Zadra, a na krajevima friza su grbovi prokuratora crkve, Julija Grizogona i Tome Civallelisa.

Na bočnim je poljima pročelja veliki pravokutni prozor plitko profiliranih okvira i, kao portal, s ravnom nadstrešnicom na masivnim konzolama i također s ornamentiranim friznim poljem. Klupčicu prozora podupiru konzole u obliku ženskih glava. Iznad prozora trebale su biti postavljene reljefne ploče, ali one nedostaju i njihovo je mjesto zaravnjeno žbukom. S obje strane u plitkom su reljefu klesane volute koje su ih trebale podupirati, oblikovane tako da im je u sredini krupno lice anđela ovijeno širokim listovima i viticama. Pročelje zaključuje samo djelomično izgrađeno grede. Arhitrav seže cijelom dužinom, snažno istaknut obratima iznad korintskih stupova. Samo u kutu, uz Kapelu sv. Roka, dio je friza s jednim triglifom i metopom, na kojoj je u reljefu prikazana bista proroka Jeremije

i traka s natpisom njegova imena. Međutim, ostalo je sačuvano još gotovo trideset jednakih triglifa i metopa s likovima proroka, ali oni su preneseni i ugrađeni u kasnije podignuti zvonik nove Crkve sv. Šimuna, gdje grade friz koji zaključuje lođu sa zvonima. Njihov broj nije bio dostatan za cijelu dužinu friza, pa je na južnoj strani zvonika dio friznog polja zapunjen žbukom. Taj podatak pokazuje da je do prekida gradnje Sv. Šimuna došlo u toku izrade greda, u trenutku kada posao na klesanju triglifa i metopa još nije bio dovršen, jer ih je za njegovu dužinu bilo potrebno više od četrdeset.

Zaključni dio pročelja Crkve sv. Šimuna nije bio izgrađen, ali njegov je planirani izgled prikazan na brončanoj medalji izlivenoj 1600. godine, namijenjenoj prikupljanju potpore za gradnju crkve.

Pročelje prikazano na medalji zaključeno je niskim trokutnim zabatom s okulusom u sredini i kipovima na uglovima i vrhu.⁶ Medalja pokazuje da je izgradnja pročelja odstupala od projekta. Prozorske nadstrešnice na medalji trokutnog su oblika, a iznad portala je velika edikula s kipom Bogorodice.

⁶ Reprodukcijska i opis medalje u: N. Jakšić, R. Tomić, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije, Zlatarstvo*. Zadarska nadbiskupija, Zadar 2004., 249–250.

Zadar, Crkva sv. Šimuna (nedovršena), pročelje, dio portala

Razlike između izgrađenoga pročelja i onoga na medalji mogle bi biti posljedicom samovoljnog odstupanja medaljera od projekta što ga je trebao prikazati, ali mnogo je vjerojatnije projekt promijenjen u tijeku gradnje, nakon što je 1600. godine medalja bila izlivena. Na to upućuju sljedeće nedosljednosti. Izgrađeni friz je dorski s triglifima i metopama, a stupovi koji ga nose pripadaju korintskom redu. Takvu neusklađenost antičkih redova i odstupanja od normi na kojima se temelji renesansna arhitektura, nije mogao predložiti venecijanski arhitekt kojem su Zadrani povjerali izradu projekta crkve. Taj odmak od standarda onodobne arhitekture desio se u samom Zadru tijekom njezine gradnje.

Graditelji crkve prema projektu su izgradili arhitrav sukladan korintskim stupovima. Arhitrav je podijeljen na tri pojasa i bez guta je, a one bi, da je projektom bilo predviđeno dorsko grede, bile isklesane uz gornji brid arhitrava, neposredno ispod triglifa smještenih na frizu. Dakle, nakon što je postavljen arhitrav, došlo je do promjene projekta na štetu arhitektonskog reda, s namjerom da se pročelje obogati figuralno-narativnom tematikom. Prikazivanje dopojasnih likova u horizontalnim nizovima na vrhu pročelja, neposredno ispod zaključnog zabata, tema je ranorenesansne arhitekture. Spomenimo crkvu S. Sebastiano u Mantovi L. B. Albertija, gdje su također na frizu gređa koje zaključuje pročelje bili naslikani dopojasni likovi svetaca u kružnim

poljima koja pridržavaju *putti*, ili pročelje crkve S. Spirito u Bologni s kraja 15. stoljeća, isto tako s kružnim poljima, u kojima su reljefi Krista i svetaca, naatici smještenoj između gređa i zaključnog trokutnog zabata.⁷

Izgradnju crkve, kako spominje Fondra, Zadrani su povjerali domaćim majstorima⁸. Među mnogobrojnih majstora koji u to vrijeme djeluju u Dalmaciji na graditeljskim i klesarskim poslovima radionica obitelji Bokanić s otoka Brača bila je najuglednija – sudeći po narudžbama koje su im bile povjerene. Godine 1597. Jeronim je sa sinovima Tripunom i Nikolom, braćom i nećacima Petrom i Ivanom Bokanićem te šibenskim kamenarom Ivanom Ožegovićem Klitanovićem preuzeo gradnju zaključnoga kata na zvoniku Trogirske katedrale i dovršio je 1603. godine.⁹ U istom desetljeću Tripun je izgradio i vrlo reprezentativnu gradsku lođu u Hvaru.¹⁰ Taj je najistaknutiji član obitelji Bokanića

⁷ Za oslik na pročelju crkve S. Sebastiano vidi katalog izložbe *Leon Battista Alberti*. Centro Internazionale d'Arte e di Cultura di Palazzo Te, Mantova 1994., 392–396. Oslik je otkriven prilikom obnove pročelja 1922.–1925. godine, ali je danas posve nečitak.

⁸ Likovi svetaca i proroka dopojasno se prikazuju u Veneciji na reljefima korskih ograda (S. Maria dei Frari), pandantivima (S. Lio, kapela, Gussoni), zidnim oblogama (S. Francesco della Vigna, kapela Giustiniani) i na oslikanim kasetiranim stropovima (S. Maria degli Angeli, Murano) i svodovima (S. Maria dei Miracoli). Za stropne slike s dopojasno prikazanim svecima vidi: V. Marković, *Zidno slikarstvo 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji*. Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb 1985., 8; Fondra, n. dj., 181–182.

⁹ K. Prijatelj, *Barok u Dalmaciji*, u: A. Horvat, R. Matejčić, K. Prijatelj, *Barok u*

Zadar, Crkva sv. Šimuna, pročelje, dio prozora

gradio i kamene oltare za župnu crkvu u Brusju i oltar za Crkvu sv. Marije u Zadru, na kojem je uklesao i svoje ime: TRIPHONIS BOCHANICH BRACHIENSIS OPVS.¹¹ Zadorski oltar – kasnije prenesen u Župnu crkvu u Ninu – naručila je obitelj Grizogono oko 1600. godine, dakle obitelj prokuratora Crkve sv. Šimuna Julija Grizogona. Do izgradnji oltara došlo je upravo u vrijeme kada se pokrenula gradnja crkve 1599. godine zahvaljujući dodijeljenoj pomoći venedijanskoga dužda. Stoga je posve vjerojatno da je Grizogono povjerio izradu oltara majstoru s kojim je istodobno surađivao na gradnji crkve, ali tu je pretpostavku teško potvrditi usporedbom karakterističnih njihovih pojedinosti. Jer ženska glava pokrivena rupcem na konzoli koja podupire grede oltara na zaključnom dijelu njegova retabla znatno je vještiji kiparski rad od glava na konzolama koje nose klupčicu prozora na pročelju Sv. Šimuna.¹² Nasuprot na-

glašenom plasticitetu i idealiziranoj, gotovo klasicističkoj pravilnosti lica s oltara, na Sv. Šimunu glavu je radio kipar koji teško gradi volumen i oplošnjuje ga da bi dlijetom u plitkom reljefu ispisao ukrase dijadema u kosi ili ovješene nabore marame. Jednako se u ornamentici na frizu portala i prozora pokazuje slabiji klesar, koji lisnate, cvjetne, životinjske i čovjekolike motive sapleće u teško pregledan i nepovezan splet oblika, a Tripun Bokanić ih na svome oltaru jasno razlikuje i razgovijetno niše u njihovu poretku. Već po opsegu radova na gradnji pročelja moralo je sudjelovati više klesara, koje je Tripun Bokanić vodio, ali čini se da on nije sudjelovao u izradi klesanih dijelova.

Iza pročelja, na površini koju je trebalo zapremiti tijelo crkve nisu sačuvani građevni dijelovi za koje bi se moglo pouzdano smatrati da pripadaju započetoj njegovoj gradnji. Sigurno je da širinu crkve određuje format pročelja i da se brod sjevernom bočnom stranom trebao prislanjati uz Kapelu sv. Roka, tako da im razdjelni zid bude zajednički.¹³ A visina izgrađenog pročelja i njegov niski zabat prikazan na medalji iz 1600. godine omogućuju da se raspoznaju ne samo visinske mjere crkve nego približno i njezina dužina. Jer format pročelja, njegova naglašena širina u odnosu na visinu pokazuje da je crkva trebala biti jednobrodna, budući da visina zabata ne pretpostavlja trobrodnost s višim, bazilikalno osvjetljenim brodom. Iz istog razloga brod nije mogao biti nadsvoden, a tlocrt mu je trebao biti kvadratni

Hrvatskoj. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983., 663–664.

¹⁰ C. Fisković, Trifun Bokanić u Hvaru. *Peristil* 16–17, Zagreb 1973.–1974., 53–64.

¹¹ D. Domanić, Bokanićev ninski oltar. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10, Split 1956., 211–216. Autor datira oltar oko 1600.

¹² Sačuvana je samo lijeva glava na sjevernom prozoru, ali oštećenog donjeg dijela lica. Prilikom nedavne obnove pročelja rekonstruirane su glave južnog prozora.

¹³ Drugi bočni zid broda pripadao je zgradi porušenoj u Drugom svjetskom ratu i probijen je njezinim prozorskim otvorom.

Zadar, Crkva sv. Šimuna (ranije sv. Stjepana), zvonik

ili neznatno izdužen, jer bi naglašenijoj dužini također smetala mala visina u odnosu na širinu. Tu su pretpostavku već predložili autori elaborata *Lokacija Stara bolnica – Zadar*, studija korištenja prostora iz Konzervatorskog odjela Zadar, gdje u grafičkoj rekonstrukciji tlocrta crkve brod ima oblik neznatno izduženog pravokutnika (19,4x 16 m).¹⁴

Tako se jednostavan dvoranski prostor gradi u Veneciji upravo u vrijeme kada su zadarski zastupnici za Crkvu sv. Šimuna odabrali nacrt “kod jednog venecijanskog arhitekta”. Naime, godine 1566. Jacopo Sansovino je za crkvu S. Giuliano projektirao brod približno kvadratnog tlocrta, zaključen također stropom. Crkva je 1580., deset godina nakon Sansovinove smrti, posvećena, premda svetište još 1593. nije bilo dovršeno.¹⁵ Ta građevina osobito cijenjena arhitekta, koji je odredio povijest venecijanske arhitekture 16. stoljeća sve do Palladijeva dolaska, nije mogla mimoći pažnju zadarskih naručitelja kada su u Veneciji birali projekt za Crkvu sv. Šimuna. Njihov interes sigurno su pospješili i utilitarni razlozi, jer jednostavan oblik crkve nije iziskivao velika materijalna ulaganja i sofisticirano graditeljsko umijeće.

Zidovi u brodu crkve S. Giuliano nisu raščlanjeni zidnom plastikom, nego samo prozorskim otvorima,¹⁶ pa bi jednako trebalo biti i kod zadarskog projekta. Međutim,

oblikovanjem pročelja zadarska se crkva ne približava Sansovinovu S. Giulianu i njegovu dvokatnom rješenju s udvojenim zabatom koji u vrhu uključuje i serlijanu. Predložak zadarskog rješenja druga je venecijanska crkva, crkva S. Maria Formosa i njezino glavno pročelje okrenuto kanelu.

Oba pročelja, i pročelje crkve S. Maria Formosa i zadarskog Sv. Šimuna, naglašene su širine, zaključena niskim zabatom i podijeljena su na tri polja korintskim nosačima podignutima na visoke postamente. Na srednjem, širem polju je portal, a na bočnima, užima je po jedan prozor. Razdvajaju ih ipak karakteristične razlike, ne toliko značajne među nosačima – na pročelju Sv. Šimuna su stupovi, a na venecijanskoj crkvi udvojeni pilastri – koliko plastika prozora na bočnim poljima pokazuje vremenski razmak njihova nastanka.

¹⁴ Autori projekta su Miljenko Domijan, pročelnik Konzervatorskog odjela Zadar, Josip Kršulović, projektant, i Pavaša Vežić, suradnik.

¹⁵ D. Howard, *Jacopo Sansovino, Architecture and Patronage in Renaissance Venice*. Yale University Press, New Haven and London 1987., 84–87.

¹⁶ Oba drvena vijenca, onaj koji dijeli donji od gornjega reda prozora i drugi, koji u vrhu zidova nosi tabulat, ne pripadaju Sansovinovu projektu jer ih zasijecaju vrhovi prozorskih otvora i vjerojatno su iz vremena gradnje tabulata (oko 1585.).

¹⁷ M. Gaier, *Facciate sacre a scopo profano, Venezia e la politica dei monumenti*

Venecija, Crkva S. Maria Formosa, glavno pročelje

Pročelje S. Maria Formose projektirano je poslije 1542. godine,¹⁷ Crkve sv. Šimuna tridesetak godina kasnije, a do promjena projekta, sudeći prema medalji došlo je tek poslije 1600. Naime, prozori na pročelju S. Maria Formose još nastavljaju venecijanska ranorenesansna rješenja, gdje okvir polukružnoga završnog prozorskog otvora grade dva superponirana nosača postavljena jedan iznad drugoga. Viši seže do baze polukružnoga zaključka, a niži obrubljuje bočne strane pravokutnog polja u koje je upisan polukružni zaključak prozorskog otvora.¹⁸

To zbrajanje plastičkih elemenata ne ponavlja se na prozorima Sv. Šimuna, nego su njegovi prozori na izgrađenom pročelju oblikovani *all' antica* s ravnom nadstrešnicom koju nose velike konzole.¹⁹

Portali Sv. Šimuna i S. Maria Formose znatno se razlikuju već po svojoj namjeni, jer venecijanski je određen

dal Quattrocento al Settecento. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Venezia 2002., 178–206. Autor kaže da je izgradnja pročelja u spomen Vicenza Capelle odobrena 1542., ali su radovi započeli poslije 1553., nakon djelomičnog rušenja župnikove kuće i parnice zbog nasljedstva (str. 189).

¹⁸ Jednako i na pročelju Scuole di S. Marco, Venecija.

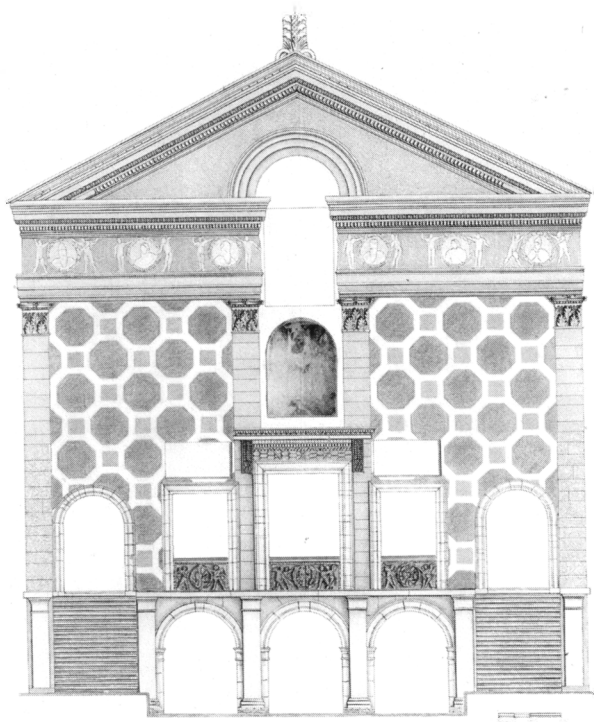
¹⁹ Na pročelju Sv. Šimuna, prikazanom na medalji iz 1600., prozore zaključuju trokutni zabati kao i kod S. Maria Formose.

²⁰ Za ikonografiju pročelja i portala vidi: M. Gaier, n. dj., 178–206.

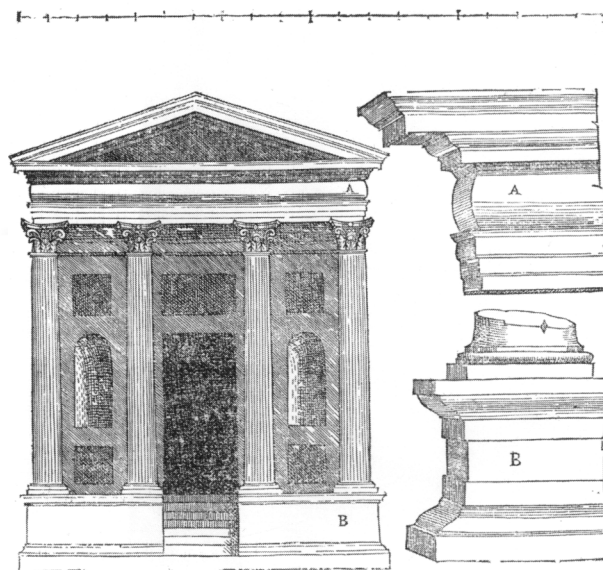
spomeničko-memorijalnim sadržajem. Cijelo pročelje, naime, grobni je spomenik venecijanskog admirala Vicenza Capelle (1469.–1541.), pa je portal oblikovan poput grobne arhitekture²⁰: par jonskih stupova nosi grede koje zaključuje otvor ulaza a na grede postavljen je sarkofag na kojem je uspravljena admiralova skulptura.

Crkva sv. Šimuna ostala je nedovršena, ali ovdje predložena rekonstrukcija projekta pokazuje da je njezina arhitektura rezultat spretnog povezivanja dvaju venecijanskih predložaka – unutrašnjosti crkve S. Sebastiano i glavnog pročelja crkve S. Maria Formosa. Naime, pravokutna pročelna ploha zaključena zabatom sukladna je formatu tijela crkve. Red stupova na pročelju zajedno s gređem istovjetan je visini broda crkve, a skošenost zabata iznad njih trebala se podudarati s kosinama dvovodnog krovišta. Na taj način unutrašnjost i vanjština crkve, prostorni volumen i njegova čeona ploha povezana su i međusobno uvjetovana cjelina, jer pročelje protumačeno kao čeona slika antičkoga hrama posve je sukladno obliku *cele* ispred koje je postavljeno. Nasuprot tomu, pročelje S. Maria Formose, premda je poslужilo kao predložak rješenju Sv. Šimuna, u posve je drugačijem odnosu s tijelom crkve kojoj pripada. Crkva je trobrodna, s višim, bazilikalno osvjetljenim srednjim brodom, pa je pravokutna ploha pročelja, u cijeloj širini zaključena zabatom, samostalna kulisa koja zakrilijuje pogled na stepenasti obris tijela crkve, tako da se gornje ugaone površine pročelja visoko izdižu iznad bočnih brodova i njihovih kosih krovnih površina. Na taj način, od tijela crkve osamostaljeno pročelje posljedica je njegove osobite namjene, određene grobnim spomenikom admirala Capelle, prikazanog na sarkofagu u odjeći antičkog ratnika, pa je i pročelje građeno u obliku antičkoga hrama dio iste memorijalne scene, arhitektonski neovisne o zgradi a tematski o titularu crkve, i ono je u funkciji glorifikacije svjetovne ličnosti, a ne prikazivanja i slavljenja religijskih sadržaja vezanih uz titulara crkve.

I u crkvi S. Giuliano neovisan je odnos pročelja i njezina arhitektonskog tijela, ali je ostvaren na drugačiji način i u drugačijim uvjetima gradnje. Naime, Sansovino je isprva, 1553. godine, imao isti zadatak kao i neznani projektant S. Marije Formose desetak godina ranije – također izgraditi pročelje starijoj trobrodnoj crkvi. Sansovino se odlučio za rješenje u kojem je oblik pročelja određen višim srednjim brodom. Nakon što su se brodovi zbog trošnosti gotovo urušili, Sansovino je 1566. godine projektirao novi, jednobrodni prostor, pa je i pročelje dogradio i dao mu oblik pravokutnika zaključenog trokutnim zabatom kao i na crkvi S. Marije Formose. Ipak je zadržao već ranije izgražene

L. B. Alberti, Crkva S. Sebastiano, Mantova, pročelje, hipotetična rekonstrukcija (iz kataloga izložbe: *Leon Battista Alberti, Mantova, 1994.*)

S. Serlio, pročelje hrama (iz: *The five Books of Architecture*. Dover Publications, inc., New York 1982.)

dijelove, određene dvokatnom podjelom njegove visine.²¹ To se raspoznaje u gustom postavi prozora i niša te tijesnoj izmjeni stupova i pilastara. – Na Sansovinoj crkvi arhitektonska neovisnost pročelja ne proizlazi iz toga što je formatom različito od oblika tijela crkve, nego je određena njegovom plastičkom podjelom.

U temeljnom izvoru za povijest škrinje sv. Šimuna i sveću posvećenih građevina, Fondra u svome rukopisu navodi da je zbog nedostatka novca gradnja Crkve sv. Šimuna obustavljena 1623. godine.²² Međutim, već 1632. bio je dovršen i posvećen novi prostor namijenjen škrinji sv. Šimuna. Njegova je izgradnja bila opsežan građevinski pothvat, koji je morao zahtijevati znatna ulaganja, pa se otvara pitanje zašto ta sredstva nisu utrošena na radove dovršavanja započete gradnje Sv. Šimuna i je li prekid radova bio posljedica samo nestašice novca. Čini se da razlozi leže i u promjenama koje su se desile tijekom povijesnog vremena što dijeli predložke na kojima se temelji projekt Crkve sv. Šimuna od razdoblja njegove izgradnje. Jednostavan, kubni, stropno zaključeni brod Sansovinova S. Giuliana, bez naglašenog usmjerenja prema svetištu, u svojoj geometrijskoj jednostavnosti i statičnosti nije više odgovarao arhitektonskom ukusu koji se

krajem 16. i osobito u idućem stoljeću izgradio u Veneciji na Palladijevim arhitektonskim načelima.²³

Palladijevu arhitektonsku “doktrinu” usvojili su i Zadranjani, napustivši započetu gradnju Crkve sv. Šimuna i izgradivši za svečevu škrinju drugo, novo svetište. Ali prije nego što se uputimo u razmatranje tog novog projekta spomenimo još jedan razlog koji je također mogao doprinijeti odluci o napuštanju započete gradnje. Povod tome ne treba tražiti u projektu pročelja. Njegov predložak, pročelje crkve S. Maria Formosa, komentar je grafičkog prikaza antičkoga hrama iz treće knjige o arhitekturi Sebastiana Serlija, objavljene upravo u Veneciji 1540. godine,²⁴ neposredno prije nego što je obitelj Cappello naručila projekt pročelja crkve s grobnim spomenikom svojeg istaknutog člana. Antikizi-

²¹ M. Geier, n. dj., 221. Autor donosi i grafički prikaz promjena na pročelju S. Giuliana (str. 402, sl. 51), te iznosi uvjerljivu pretpostavku, zbog dvostrukog zabata sa serlijanom u njegovu vrhu, da je pročelje nakon Sansovinove smrti 1570. godine dovršio Alessandro Vittoria, autor skulpture Tommasa Rangonea, naručitelja pročelja, postavljene iznad portala crkve (str. 221)

²² L. Fondra, n. dj., 186.

²³ Te se promjene u arhitektonskoj kulturi Venecije upravo prijelomno očituju kada se Sansovinu 1562. godine uskraćuje mogućnost dovršavanja crkve S. Francesco della Vigna i odbacuje se njegov projekt pročelja da bi se taj zadatak

Zadar, Crkva sv. Šimuna, pročelje, dio prozora

Nin, Župna crkva, oltar obitelji Grisogono T. Bokanića, (detalji)

rajuća jednostavnost pročelja, koja se ponavlja i u zadarskoj varijanti, karakteristična je za venecijansku arhitekturu i u narednim stoljećima, pa nije mogla djelovati “zastarjelo” ni zadarskim naručiteljima Sv. Šimuna kada donose odluku o prekidu gradnje. Naime, pravokutna ploha zaključena trokutnim zabatom i podijeljena na tri polja nosačima podignutima na visoke postamente središnja je tema Palladijevih venecijanskih pročelja na crkvama S. Francesco della Vigna, S. Giorgio Maggiore i Il Redentore, a Sardijevim pročeljem crkve S. Lazzaro dei Mendicanti iz 1673. godine tema oplošnenog pročelja antičkoga hrama, u Palladijevoj varijanti, postaje standardno rješenje koje se ponavlja u mnogobrojnim crkvama 18. stoljeća na teritoriju venecijanske države.²⁵ Već spomenute neusklađenosti na pročelju Sv. Šimuna iz-

povjerio Andreji Palladiju.

²⁴ Vidi bibliografsku bilješku engleskog izdanja iz 1611. godine Serlijevih *The five Books of Architecture*. Dover Publications, inc., New York 1982.

²⁵ Za Hrvatsku vidi: V. Marković, Neopalladijevske jednobrodne crkve 18. stoljeća u sjevernojadranskoj Hrvatskoj. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 33 (*Prijatelj* zbornik II), Split 1992., 405–424.

²⁶ Opširnu analizu, arhitektonsku i fotografsku dokumentaciju donosi Pavašu Vezić u: Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru. *Diadora* 11, 1989., 323–343.

među korintskih stupova i dorskoga greda “gramatička” su greška u strogo normiranom jeziku venecijanske arhitekture poslije 1600., koja je morala izazvati nesuglasice i između zadarskih naručitelja i zastupnika.

Već smo spomenuli da se gradnja Crkve sv. Šimuna prekidala 1623. godine, te da je za smještaj svečeve škrinje određen novi prostor. Naime, obližnjoj Crkvi sv. Stjepana – koja je bila posvećena sv. Mariji nakon rušenja Gospe od Varoša i sv. Marije Velike – uklanja se apsida i prigraduje novo veliko svetište da bi se tu smjestila škrinja sa svečevim tijelom. Tako preuređena crkva ponovno je promijenila titulara i 1632. godine posvećena je sv. Šimunu.

Crkva sv. Stjepana trobrodna je bazilika iz ranokršćanskog razdoblja, u kasnijim stoljećima samo djelomično mijenjana, tako da je ispod kasnijih preinaka i nanesenih površinskih žbuka ostala sačuvana njezina izvorna arhitektonska struktura.²⁶ Na glavni brod nastavljala se polukružna apsida, koja je uklonjena da bi se podigla znatno prostranija prigradnja namijenjena škrinji sv. Šimuna. Prigradnja je jednako široka kao i brod crkve, pravokutne je osnove i dvodijelna. Iza apsida kvadratne osnove znatno je kraći prostor kora. Trijumfalni je luk uži od broda i svetišta, ali

Zadar, Crkva sv. Šimuna (ranije sv. Stjepana), pogled prema svetištu

naglašene visine. Njegov otvor obrubljuju jonski pilastri, koji nose odsječke masivnoga gređa, a nadvoj trijumfalnoga luka obrubljuje također kamenom građena, široka, stepenasto profilirana traka, u vrhu sa zaglavnim kamenom oblika gigantizirane volute. Otvor jednak trijumfalnom luku povezuje svetište s korom, pa ponavljanje jednakih otvora razmaknutih dubinom prostora poput kulisa polučuje scenski učinak. Takav način oblikovanja prostora uveo je u Veneciju Andrea Palladio svojim velikim crkvama S. Giorgio Maggiore i osobito Il Redentore, gdje je također iza apside s oltarom postavljen kor.²⁷ U takvu rasporedu prostora crkve, gdje se iza apside nalazi još jedna prostorija namijenjena sudionicima crkvenog obreda, oltar nije mogao imati oblikovanu samo pročelnu stranu određenu plohom retabla, nego i začelnu, namijenjenu pogledu iz kora. Takav je

novi tip mahom kiparski oblikovana oltara bio vrlo prikladan i za postavu škrinje sv. Šimuna, budući da su sve njezine stranice bile obložene reljefima figuralne tematike.

Svetište Crkve sv. Šimuna pripada ozračju sve snažnijeg udjela Palladijevih arhitektonskih principa u povijesti venecijanske arhitekture, ali neposrednije se može povezati s venecijanskom crkvom S. Nicolo di Lido. Ta crkva Benediktinskog samostana smještenog na otoku Lidu izgrađena je 1626. godine – dakle neposredno prije posvećenja zadarskog Sv. Šimuna 1632.²⁸ Jednobrodna je, s koritastim svo-

²⁷ Vidi: R. Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism*. Random House, New York 1965., poglavlje: Palladio's Optical and Psychological Concepts: Il Redentore, 97–100.; isti, *Le Chiese di Andrea Palladio e L'Architettura Veneta*, u: *Barocco europeo e barocco veneziano*. Sansoni, 1962., 77–88; isti, *Palladio and English Palladianism*. Thames and Hudson, 1974.,

Venecija, Crkva S. Nicolo di Lido, pogled prema svetištu

dom i s bočnim kapelama te kontraforima koji se visoko izdižu iznad krovskih kosina kapela, pa konstrukcijskim značajkama i rasporedom prostornih dijelova nastavlja shemu Palladijeve crkve Il Redentore. I arhitektonska plastika Palladijeva je podrijetla, ali umjesto polustupova grede nose pilastri. Oplošljenost i linearna raščlanjenost zida osobito se pokazuju u izostajanju plastičke moći koju Palladio razvija u susretu između obliha tijela stupova i uglatosti pilastara združenih u snopove kod trijumfalnog luka i otvora koji povezuju svetište s korom. Oplošljenost zida u svetištu

Crkve sv. Šimuna još je naglašenija, zidna plastika svedena je na neophodno, samo na jedno tijelo pilastra koji rubi otvor, ali ono po čemu je, kao i u S. Nicolò di Lido, ostvaren odmak od Palladijevih rješenja jest izostavljanje plastičkih elemenata unutar otvora između apsida i kora. Tako ostvarena protočnost prostora razlikuje ih od Palladijevih crkava, kod kojih je pogled prema koru usporen “dijafanom membranom” – u Il Redentore redom stupova koji nose svod, gradeći tako oblik perforirane apsida, a u crkvi S. Giorgio Maggiore unutar otvora koji povezuje apsidu s korom na parove stupova podignute su orgulje. U Sv. Šimunu i venecijanskom S. Nicoli, zahvaljujući izostavljanju takve membrane, naglašeno je vizualno obilježje oltara, jer se oltar iscrtava na pozadini korskoga zida, neometan stupovljem koje apsidu odjeljuje od kora. Isti će odnos oltara i svetišta

poglavlje: Palladio's Influence on Venetian Religious Architecture, 11–24 (Pretiskano iz: *Bollettino del Centro Internazionale di Studi di Architettura "Andrea Palladio"* V, 1963.).

²⁸ G. Lorenzetti, *Venice and its Lagoon*. Istituto poligrafico dello stato, Libreria dello Stato, 1961., 800.

A. Palladio, Redentore, pogled prema svetištu

kasnije razvijati i Baldassare Longhena, najznačajniji arhitekt venecijanskog seicenta. Također i mramorni oltar u S. Nicoli sa svetačkim moćima oblikovan je poput visokog sarkofaga i postavljen, kao i u Sv. Šimunu, ispred otvora koji povezuje apsidu s prostorom kora. Veze između tih crkava pokazuje i vremenski obrnut odnos u izgradnji njihovih glavnih oltara, jer u S. Nicoli podignut je 1634. po nacrtu Cosima Fanzaga,²⁹ dvije godine kasnije od posvećenja novoga svetišta Sv. Šimuna, kada je na glavnom oltaru već morala biti podignuta svečeva škrinja.³⁰

Bliskosti između crkava s. Nicolo di Lido i Sv. Šimuna nisu ostvarene neposrednom suradnjom njihovih graditelja. Posrednik je morao biti netko od zadarskih uglednika kojemu je povjerena briga o projektu svetišta. Fondra navodi u svome rukopisu iz 1686. godine da je svetište građeno prema crtežu i uz suradnju zadarskog plemića, dominikanca Kornelija Nassisa, osobe bogata znanja, osobito s područja arhitekture.³¹ Da je arhitektonsku ideju svetišta crkve

S. Nicolo di Lido u Zadru ponovio samo dobar poznavalac arhitekture, a ne izučeni graditelj koji je namjeravao sustavno razviti palladijevske plastičke teme i koncepciju prostora, pokazuje zidni reljef i građevna konstrukcija svetišta. Kod zaključnog vijenca na gredu izostavio je konzolni niz, umanjivši tako njegovu plastičku, klasicističku tvrdoću, te primjenjuje jonski red umjesto korintskoga. A prostor apside zaključuje stropom, a ne bačvastim svodom, koji obnavlja sjećanja na arhitekturu antičkoga Rima i istodobno ima i važan udio u određivanju prostorne dubine, budući da svojim oblikom povezuje lučne zaključke trijumfalnog luka i začelno postavljenog otvora prema kora. Upravo zahvaljujući tim odlikama projektant svetišta Crkve sv. Šimuna ostvario je arhitekturu naglašene lakoće i prozračnosti, jer se dva dubinski odmaknuta lučna otvora, odvojena stropom umjesto povezana svodnom krivuljom, uzdižu kao stanjene kulisne plohe u prozračnoj, dobro osvijetljenoj dubini svetišta podignutog poput scene za škrinju sv. Šimuna. Takav

optički učinak djelomično je promijenjen u 18. stoljeću prilikom obnove crkve.

Obnova i opremanje crkve u 18. stoljeću trajali su više od pedeset godina. O tim radovima izvještava Carlo Federico Bianchi u svojoj knjizi o povijesti crkve i crkvenim spomenicima Zadra i Zadarske biskupije, objavljenoj 1877. godine, te donosi prijepise natpisa s kamenih ploča ugrađenih u zidove crkve i njezina tornja.³² Toranj s triglifima i metopama prenesenima iz napuštene Crkve sv. Šimuna dovršen je 1707. godine.³³ Potom je zadarski nadbiskup Vicko Zmajević (1713.–1745.) dao postaviti slike na bočnim zidovima i stropu apside.³⁴ U tim je narudžbama izgrađen i strop apside zaobljenih uglova s velikom pravokutnom ukladom u sredini, obrubljenom štukom, gdje se nalazila slika *Apotheoza sv. Šimuna*, koji je također naručio biskup Zmajević. Tijekom tih radova u apside su oblikovani i portali s obje strane velikog otvora koji apsidu povezuje s korom. Portali su građeni ružičastim kamenom i zaključeni zabatom presječenim velikom školjkom od bijelog kamena, a na meko povijenim krajevima zabata položene su u bijelom kamenu klesane girlande.

Crkva je, prema Bianchijevim riječima, polovinom 18. stoljeća bila u toliko lošem stanju da je bila neophodna obnova od temelja. Vojni inženjer pukovnik Antun Marković je 1756. godine pregledao crkvu i pripremio opsežne radove

za njezinu obnovu, koja je trajala deset godina.³⁵ Apsida je prethodno bila opremljena slikama u vrijeme nadbiskupa Zmajevića, kada je obnovljen i njezin strop, pa se radovi koje je planirao vojni inženjer Marković očito odnose na brodove crkve.

Obje crkve sv. Šimuna označavaju u stilskom pogledu prijelomno razdoblje povijesti ne samo zadarske nego i arhitekture u Dalmaciji. Nedovršena Crkva sv. Šimuna rezultat je usvajanja zrelorenesansnih načela koja određuju venecijansku arhitekturu prije Palladija. U dvoranskom, pravokutnom prostoru, zaključenom stropom, s pročeljem izvedenim iz sheme antičkoga hrama, sadržana su Sansovinova i na Serlijevim teorijskim razmatranjima utemeljena arhitektonska iskustva, a rješenje svetišta druge crkve posvećene sv. Šimunu, ponavljajući Palladijeva načela optičkog povezivanja prostornih dijelova i isticanja sceničnih vrijednosti arhitekture, približava se obzoru novog, baroknog stila. Takva vremenska blizina obaju zadarskih projekata aktualnim zbivanjima u arhitektonskoj kulturi Venecije izuzetna je za povijest arhitekture u Dalmaciji, koja se u tom, pa i kasnijim razdobljima 17. i 18. stoljeća kretala sporijim povijesnim vremenom i drugačije usmjerenim putovima, oslonjenima na vlastitu graditeljsku baštinu i povijesne vrijednosti, koje su u njoj prepoznavali dalmatinski naručitelji i graditelji.

²⁹ G. Lorenzetti, n. dj., 800.

³⁰ I prije postave brončanih anđela koji nose škrinju iz 1648. godine, ona je morala biti podignuta iznad oltarne menze na neke nosače. Možda par anđela isklesanih u kamenu koji podupiru podnicu škrinje pripadaju tom prvom rješenju iz 1632. godine. Tim se pitanjem bavi R. Tomić, koji u svojoj knjizi *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*. Matica hrvatska, Zagreb 1955., iscrpno tumači povijest izgradnje oltara i brončane anđele atribuirajući venecijanskom kiparu Francescu Cavrioliju (str. 37–45).

³¹ L. Fondra, n. dj., 206.

³² C. F. Bianchi, *Zara Christiana*. Zara, Tipografia di G. Woditzka, 1877., 334–356.

³³ C. F. Bianchi, n. dj., 336.

³⁴ C. F. Bianchi, n. dj., 341.

³⁵ C. F. Bianchi, n. dj., 337.

*Summary**Vladimir Marković**The Shrine of St. Simon and Zadar Architecture Around 1600*

The Shrine of St. Simon was commissioned by Elizabeta Kotromanić, wife of the Croatian-Hungarian king Ludovik I (Louis I of Anjou), daughter of the Bosnian Ban Stjepan Kotromanić, and it was made by Francesco da Milano in 1377. The shrine was in the church of St. Mary the Greater until 1572, when the Council of the city of Zadar decided to construct a Baroque church of St. Simon to house the Saint's relics. It commissioned a Venetian architect to do so. The facade was completed up to the concluding gable, and then interrupted in 1623. Immediately afterwards, the apse of the Early Christian basilica of St. Stephen was removed, and a new sanctuary was constructed to contain the shrine; the church was re-consecrated as St. Simon in 1632.

The author of this study has established that the Venetian architect, following a request by his Zadar patrons, combined in his project for the church of St. Simon two contemporary Venetian designs – a hall nave covered by a flat ceiling as in Sansovino's San Giuliano, and the main facade of the church of Santa Maria Formosa modeled on an ancient temple from Sebastiano Serlio's third book on architecture, published in Venice in 1543.

The building of St. Simon took half a century, so due to the change in architectural taste, its Renaissance style made it appear unacceptable to hold the Saint's shrine. The new sanctuary to house the shrine, added to the church of St. Stephen, is based on Palladio's scenic concept of church space. The immediate stimulus for the designer of the sanctuary, the Zaratine Dominican and nobleman Kornelije Nassis, was the Venetian church of St. Nicolo di Lido built in 1626.